

Boek van de maand

Handelingen - De wereld in het geding

C. van den Berg

Misschien hebt u een aantal jaren geleden al kennis gemaakt met Van Eck. En wel aan de hand van zijn boek PAULUS EN DE KONINGEN, met als ondertitel 'Politieke aspecten van het boek Handelingen' (uitgegeven in 1989 bij Van Wijnen in Franeker). Dat boek was voor mij de eerste kennismaking met hem. En die smaakte naar meer! Het was dan ook een aangename verrassing toen van zijn hand het deel over Handelingen verscheen in de serie 'Commentaar op het Nieuwe Testament', onder redactie van prof. dr. J. van Bruggen en uitgegeven bij Kok in Kampen. De serie is weer een belangrijk en fraai deel rijker geworden. Een felicitatie waard!

Twee invalshoeken

Dr. John van Eck is theoloog en classicus tegelijk. Dat heeft een verklaring opgeleverd met telkens weer verrassende momenten. De theoloog Van Eck sluit zich aan bij het doel van de Duitse theoloog Bengel (1742) en is op zoek gegaan naar de betekenis van de woorden van de tekst, hun onderlinge samenhang en bedoeling. Van Eck wil allereerst de tekst van Handelingen tot spreken brengen en komt met een complete vertaling van genoemd bijbelboek.

De classicus Van Eck sluit zich aan bij de 'erfenis en opdracht' die in het werk van Wettstein (1751) te vinden is; de man die aan de tekst van het Nieuwe Testament een groot aantal parallellen uit de antieke letterkunde toevoegde, in de overtuiging dat dit het taalgebruik en de gedachtegangen zou kunnen verhelderen. Van Eck toont aan hoe Lucas bij het schrijven van zijn boek duidelijk rekening hield met wat in zijn tijd bepalend was op het gebied van de geschiedschrijving en de retorica. Lucas was een geschoold man die zorgvuldig en verantwoord te werk ging (zie het evangelie van Lucas 1:1-4).

De combinatie van beide uitgangspunten (theoloog en classicus) heeft een commentaar te zien gegeven met een heel eigen karakter. Laat ik het illustreren met twee voorbeelden.

* Juist in het bijbelboek dat in hoofdstuk 2 de Pinkstergeschiedenis vertelt, kom je de Heilige Geest vaak tegen. Maar in het ene vers staat Heilige Geest met het bepalende lidwoord ervoor en in het andere vers zonder dat lidwoord! Waar het lidwoord ontbreekt, vertaalt Van Eck met 'heilige bezieling'. Zo vertaalt hij Handelingen 2:4 met: 'en zij werden allen vervuld met heilige bezieling.' Hij doet dit omdat naar zijn oordeel hier niet zozeer de Geest als Persoon wordt aangeduid, maar meer als goddelijke inspiratie, 'inblazing', 'bezieling' die over mensen komt. De bezielende werking van de Geest is bedoeld (p. 28).

* Het tweede voorbeeld is gekozen met het oog op parallellen uit de antieke letterkunde. Het betreft de hemelvaart van de Here Jezus. Ontdekkend is het om te lezen wat Cicero en Livius en Ovidius schrijven over Romulus, de stichter van de stad Rome en de stamvader van de Romeinen. Aan het einde van zijn leven verdween Romulus op een geheimzinnige manier, tijdens een storm met knetterende donderslagen en omgeven door een dichte wolk, aldus Livius in AB URBE CONDITA (Van Eck, p. 37). Handelingen start met de hemelvaart van de Here Jezus en die vindt plaats in een tijd dat keizers in Rome werden gezien als godenzonen die ten slotte werden opgenomen in de godenwereld.

Getuigen

Het is boeiende lectuur die we door Van Eck aangeboden krijgen. De ondertitel ‘De wereld in het geding’ is fraai gekozen. In een inleidende paragraaf (p. 22v) laat Van Eck zien hoe het program in Handelingen 1:8 hem daartoe geleid heeft: ‘jullie zullen getuigen zijn van Mij.’ Daar zet hij uiteen dat het woord ‘getuige’ meer is dan ooggetuige zijn van wat gebeurd is. Het betekent ook ‘vóór Christus getuigen en wel tegenover degenen die weigeren Christus te erkennen’.

Het getuige zijn van Christus krijgt in Handelingen een juridische lading. Door alle confrontaties heen worden de contouren zichtbaar van een geding dat Christus met de wereld voert. De zaak Jezus is niet een intern joodse kwestie, maar gaat ook de volkeren en hun leiders aan.

Heilige Geest

Uit bovenstaande hebt u kunnen opmaken dat ik blij ben met dit boek. Het verrijkt je inzicht in Handelingen en stemt je op allerlei punten opnieuw tot nadenken. Dat wil niet zeggen dat Van Eck altijd overtuigt. Om dat laatste concreet te maken, sluit ik aan bij een punt dat ik hierboven al heb genoemd, nl. de vertaling ‘heilige bezieling’, als het bepalende lidwoord ontbreekt. Staat dit lidwoord er wel, dan volgt de vertaling: ‘de Heilige Geest’. Ik waardeer de poging om het onderscheid tussen die twee tot uitdrukking te brengen in de vertaling, maar ik vraag me af of die poging geslaagd mag heten. Het lidwoord ‘de’ wijst duidelijk naar de Persoon van de Heilige Geest. Maar zonder dat lidwoord gaat het naar mijn oordeel evengoed om de Persoon, maar dan vooral om de aard van zijn Persoon! Bij ‘ontvangen van de Heilige Geest’ denk je toch ook aan de Persoon van de Heilige Geest in zijn wonderlijke werk bij Maria, ook al staat er in Matteüs 1:20 en Lucas 1:35 evenmin een lidwoord bij. Bovendien kom je het Griekse werkwoord voor ‘vervullen’ meer dan eens tegen met een genitivus zonder lidwoord (bijv. Rom. 15:13 en 2 Tim. 1:4).

Dus het gaat niet slechts om een werking van de Geest, maar om de Geest in eigen Persoon en dat in zijn werking. Op Pinksteren werden de volgelingen van Jezus niet slechts vervuld met een werking van de Geest, maar met de Geest zelf. Ik denk aan wat Paulus schrijft in 1 Korintiërs 3:16: ‘weet gij niet, dat gij Gods tempel zijt en dat de (met lidwoord, CvdB) Geest in u woont?’ Met ‘heilige bezieling’ wordt naar mijn oordeel te weinig gezegd over het wonder van Pinksteren. Het woord ‘bezieling’ brengt je bij één functie van een mens (de ziel), en wat er op Pinksteren gebeurt, raakt alle functies van een mens. Verlichting van het verstand en inzicht in de Schriften horen daar bijvoorbeeld niet minder bij. Denk aan de preek van Petrus in Handelingen 2 met de aanhalingen uit het Oude Testament. Daar merk je ook andere werkingen van de Geest. Daarom is de vertaling ‘heilige bezieling’ voor mij te weinig en lijkt het mij beter te blijven bij dezelfde woorden die in de naam van de Heilige Geest doorklinken.

De wolk bij hemelvaart

Mijn tweede kanttekening sluit eveneens aan bij wat hierboven staat. Het is verhelderend om bij de hemelvaart van Jezus te lezen over de opneming van Romulus in de wereld van de goden. Vele schrijvers uit de Romeinse en joodse oudheid passeren de revue; van Cicero op p. 35 tot en met Josefus op p. 41. Maar in vergelijking met de vele gegevens uit de antieke letterkunde steken de gegevens uit de Schrift zelf wat karig af. Sprekend over de wolk bij de hemelvaart wijst Van Eck slechts op twee plaatsen in het eerste boek van Lucas, waarbij de

wolk van Gods heerlijkheid te zien was, nl. de verheerlijking van Jezus op de berg (Luc. 9:34-35) en de terugkomst van Jezus op de wolken (Luc. 21:27). Voor mijn gevoel is de weegschaal wat doorgeslagen richting de antieke letterkunde. Voor de theoloog is Handelingen een deel van het ene boek van God en moet de tekst functioneren in het geheel van de Schriften. Ik mis hier verwijzingen naar de wolk van Gods heerlijkheid bij andere bijbelschrijvers. Ik denk bijvoorbeeld aan de wolkkolom tijdens de reis van Israël door de woestijn, en bij de ingebruikneming van de tempel van Salomo. Uiteindelijk gaat het erom de betekenis van die wolk goed te duiden, en dat in het geheel van de Schrift.

Israël

Een derde en laatste kanttekening betreft de plaats van Israël in de commentaar. Van Eck schreef daar al over in PAULUS EN DE KONINGEN (p. 22) en nu opnieuw in HANDELINGEN in de inleidende paragraaf 9 op p. 25 en 26; en ook aan het slot van zijn boek op p. 565v. Van Eck schrijft: 'Net als in de brief aan de Romeinen leeft ook in Handelingen de verwachting dat de tijd van Israël nog moet komen.' Hij licht dat verder toe aan het einde van zijn boek en doet dat aan de hand van Handelingen 9:15. Daar wordt de taak van Paulus omschreven (met de vertaling van Van Eck): 'deze is de kruik die Ik heb uitgekozen om daarin mijn naam te dragen voor het oog van volkeren zowel als koningen, en van zonen van Israël.' Van Eck ziet dat program in het vervolg van Handelingen terug: 'Eerst wordt de verbreiding van het evangelie onder de volkeren beschreven, daarna gaat het naar de "koningen", in het bijzonder de keizer in Rome toe. Dit wekt de indruk dat ook Israël zijn tijd nog moet krijgen....'

Het lijkt erop dat Van Eck het program in Handelingen 9:15 op dezelfde manier leest als het program in Handelingen 1:8. De evangelieverbreiding begint in Jeruzalem, gaat verder in Judea, en zet z'n tocht voort naar Samaria, en vervolgt dan z'n gang naar de einden van de aarde. Dat zijn verschillende stadia die na elkaar komen. Zo zou Paulus volgens 9:15 het Evangelie eerst naar de volken (1) hebben gebracht, en vervolgens naar de koningen (2), om tot slot bij Israël (3) uit te komen. Aan het einde van Handelingen 28 moet volgens Van Eck de echte confrontatie met de koningen eigenlijk nog komen (de ontmoeting met de keizer). En wat Israël betreft: hun tijd moet ook nog komen. Met andere woorden: de beschrijving van het program van Paulus in Handelingen 9:15 is aan het einde van het boek halverwege blijven steken.

Ik moet zeggen: die bladzijden over Israël vind ik weinig overtuigend. Naar mijn mening kun je Handelingen 9:15 moeilijk als een program in drie stadia lezen, met eerst dit en daarna dat. Als Paulus de volkerenwereld ingaat, zoekt hij altijd eerst de Joden op in hun synagoge of op hun gebedsplaats. Precies volgens Romeinen 1:16: 'eerst voor de Jood, maar ook voor de Griek.' Dat betekent: in elke plaats waar Joden wonen, eerst aandacht voor de zonen van Israël. Dus deel 3 van het program van Paulus gaat voortdurend voorop en begint niet pas in Handelingen 28! Bovendien is ook de confrontatie met de koningen en de overheden niet als een aparte fase in het program te duiden. Al op de eerste zendingsreis ontmoet Paulus op Cyprus de landvoogd Sergius Paulus en draagt de naam van Koning Jezus naar de hoogste man van dat eiland.

Het werkprogram van Paulus

Ik kan niet anders zien dan dat de drie categorieën in het program van Handelingen 9:15 niet na elkaar, maar samen op aandacht krijgen in het vervolg van Handelingen. Tijdens één

zendingsreis en soms zelfs tijdens één bezoek aan een stad zie je aandacht voor alle drie groepen. In 9:15 gaat het om drie groepen van mensen en niet om drie stadia zoals in 1:8. Sinds Pinksteren gaat het Evangelie naar Joden en alle andere volken. Dat de tijd van Israël nog moet komen volgens Handelingen en Romeinen 11, is een tekort doen aan het feit dat God ook tijdens die eerste jaren volop aandacht aan Israël heeft gegeven. In het hele boek Handelingen was het de tijd voor Israël en kregen ze overal het goede nieuws van Jezus Christus te horen. Eerst de Joden in Jeruzalem en omstreken en vervolgens de Joden in de verstrooiing.

Je kunt moeilijk uit Handelingen zelf opmaken dat de tijd voor Israël nog moet komen. Elk bezoek aan een synagoge en elke boodschap aan Joden waar ook ter wereld getuigt daartegen in! Het doet gekunsteld aan om, zeg maar, vanaf hoofdstuk 13 eerst aan een fase met de volken te denken, en daarna aan een fase met de koningen. Hoofdstuk 28 zou dan niet meer dan een eerste begin te zien geven van deel 3 van de opdracht van Paulus. Ik denk dat Van Eck niet voldoende in rekening brengt, dat het program van Handelingen 9:15 van een andere aard is dan het program in 1:8.

Ten slotte, deze kritische kanttekeningen doen niets af van de indruk die het boek als geheel op mij gemaakt heeft. Ik heb het met aandacht gelezen en werd vele malen aangenaam getroffen door wat de auteur uit zijn bronnen opdiepte. Daarom sluit ik graag af met de wens: ik hoop dat deze commentaar over de 'res gestae' (=handelingen) van de Koning van alle koningen mag dienen tot een groeiend inzicht in het werk van Christus door zijn Geest en ook tot het brengen van zijn koninklijk woord aan Joden en heidenen, en ook aan overheden.

N.a.v. Dr. John van Eck, *HANDELINGEN. DE WERELD IN HET GEDING* (Commentaar op het Nieuwe Testament), uitg. Kok, Kampen, 2003. 576 pag. ISBN 90 435 0667 2. Prijs € 39,90.